

Pověsti jako živé

Smrt staré Maši Vratislava Maňáka

Vratislav Maňák se ve své nové knize vrátil k povídkám. A tentokrát jde především o prózu ohlasové, v nichž se pracuje s pozapomenutými žánrovými útvary jako arabeska, balada, legenda, ale nalezneme zde i grotesku nebo hororové vyprávění. A soubor je to jazykově vybraný a mimořádně povedený.

ERIK GILK

Vratislav Maňák (nar. 1988) je typ autora, který s psaním nikterak nespíchá. A je to na jeho prózách znát. Nepočítáme-li příležitostné knížky pro děti, vydal během posledních dvanácti let tři svazky, ovšem ne ledajaké. Třináct povídek debutu *Šaty z igelitu* (2011), za něž získal Cenu Jiřího Orteny, je propojeno tématem samoty, variované v různých polohách v jakémsi časoprostorovém neurčité. Román *Rubikova kostka* (2016) je naopak zarámován až příliš určitě, když se autor inspiroval plzeňskou dělnickou stávkou v roce 1953. Svým nejnovějším prozaickým počinem *Smrt staré Maši* se Maňák vrací na pole kratší prózy, které ovládá jako málokdo jiný v naší současné literární produkci.

Žádné slovo zbytečné

Šestice povídek má široký žánrový rozptyl i časoprostorové souřadnice. Geograficky zasahuje od Braniboru a Varšavy přes Prahu a Šumavu až ke Středomoří či do Persie, časové zařazení už tak jasné není, spíše ho lze vytušit podle dobového kontextu, způsobu řeči i četných historismů. Jedině poslední, nejrozsáhlejší próza je situována do konkrétní doby, což je dáno ústředním aktérem, historicky doloženou postavou kouzelníka Žita, který sloužil na dvoře lucemburského krále Václava IV. Přestože ostatní postavy jsou pojmenovány výhradně apelativy (král, královna, kancléř, mistr kazatel), lze začátek příběhu datovat víceméně přesně, neboť k oběma uvedeným událostem (židovský pogrom v Praze a sňatek Žofie Bavorské s českým panovníkem) došlo roku 1389.

Každá povídka je kromě svého názvu opatřena rovněž podtitulem, který ji vedle místního určení charakterizuje především žánrově: „pohorská balada“, „středomořská arabeska“, „zkazka z Orientu“. Je sice pravda, že s žánry je nakládáno volněji (kupříkladu titulní povídka s podtitulem „zpráva od Visly“ odpovídá spíše legendě, „legenda z Braniboru“ zase baladě, naopak „groteska ze staré Prahy“ přiléhavě graduje karnevalovým průvodem), ale to nic nemění na dokonalé stylizaci, která několika málo slovy navozuje nezaměnitelnou atmosféru každého příběhu. Snad nejvhodnější výraz, kterým bychom mohli pojmenovat Maňákových soubor, je ohlasová tvorba. Tedy autorská snaha napodobit tradiční žánry lidové slovesnosti, která je v kontextu současné prózy naprosto výlučná. S tím jistě souvisí skutečnost, jíž mají všechny povídky společné, ani jedna se totiž nijak nedotýká naší moderní doby. Nejvíce se k ní blíží próza O tetřevích perlách, kterou bychom snad mohli lokalizovat na Šumavu 18. století.

Povídka O dvou modrých minaretech upomíná na Příběhy tisíce a jedné noci. Ilustrace Edmund Dulac, 1911

Tematická a žánrová výlučnost souboru zakládá exkluzivnost jazykovou: texty jsou doslova vypiplané. Na jedné straně čtenář vnímá květnatost stylu, na druhé straně dojde k závěru, že zde není žádné slovo zbytečné, každá věta je na svém místě, jediný odstavec nelze vynechat. Těžko říct, jak se něco takového mohlo prozaikovi podařit.

Oživení mrtvých žánrů

Jednotlivé texty se od sebe výrazně odlišují nejen stylem, ale rovněž jejich vertikálním členěním (kupříkladu arabeska sestává z šestnácti obrazů, legenda z devíti číslových podkapitol, groteska z kratších úseků pojmenovaných synopticky), k čemuž přispívá povedená grafická podoba svazku. Variabilita Maňákovy jazyka je vskutku obdivuhodná: nacházíme tu tendenci k aforističnosti („Vždyť kdo by chtěl se sebou zůstat sám, když si nemůže být jist, koho v sobě uvidí“), příběh jako vystrížený z *Tisíce a jedné noci* (O dvou modrých minaretech), téměř hororové vyprávění (O zaječí kožce), blíží se i ústředním motivem románu *Hladový lán* (2019, česky 2021) Andrewa Michaela Hurleyho, či výrazně lyrizované pasáže:

„Bylo novoluní, ta podivná z noci, jejímž znakem je její bezznačnost, jejíž náplní je vlastní prázdnota a kdy nepřítomné jest zpřítomněno, neboť měsíc po dnech chřadnutí tráví svůj čas v zásvětí a vyklizenou oblohu mění v černou pustinu – až se zdá, že svět se skulil z okraje, pod koňskými kopyty zlámaly se pečete a počátek se protnul s koncem.“

Jistě, autor si hraje a používá nadsázku, ale v jeho podání rozhodně nejde o vysmívání se literární tradici ani o postmoderní subverzi, jeho úsilí oživit mýty a vytvořit pověsti nové svědčí spíše o inspirativnosti dnes mrtvých žánrů a účtě k nim. Domnívám se, že Maňákov soubor je po všech stránkách mimořádným literárním počinem. Možná poněkud zaumným, až apartním, ale nečteme přece literaturu jen proto, abychom se utvrzovali ve svých představách o světě i literatuře samotné. Po dlouhé době próza, při jejíž četbě jsem měl doslova fyzické potěšení a přečetl ji hned celou znovu, po dlouhé době skutečně krásná literatura.

Autor je literární historik a kritik.

Vratislav Maňák: *Smrt staré Maši*. Host, Brno 2022, 245 stran.

literární zápisník

Kultura a barbarství

ŠÁRKA GRAUOVÁ

Válka na Ukrajině začala už před víc než dvěma měsíci, a zatímco se humanitární krize prohlubuje, přemýšlejí novináři o tom, jak předat zprávu o hrůznosti aktuálního dění, aby divák ještě zasáhl. Rozstřílené domy, mrtvá těla, hromadné hroby... to vše už jsme viděli, už z toho nemáme špatné spaní a do oběhu se vrátilo oblíbené české téma „sami máme málo“.

Bídu a neštěstí celých národů většina z nás vídá po mnoho let jen na obrazovce – ve zprávách, u nichž mnozí nota bene večeří. Adornovu znepokojivou otázku, jak je možné psát

básně po Osvětimi, jsme odložili na regály knihoven, zatímco pulty knihkupectví oplývají bestsellery o Osvětimi, psané autory od Austrálie po Portugalsko. V nakladatelských anotacích obvykle čteme slova jako „silný příběh“, „vezme za srdce“, „mistrně napsaná kniha“ nebo „podle skutečnosti“.

V knihách na regálech se lze dočíst o sporech, které se vedou o tom, co Adorno svým výrokem, že psát nějakou báseň po Osvětimi je barbarské, přesně myslel. Slovo barbarské podle některých onomatopoicky napodobuje nesrozumitelnou řeč cizinců, která Řekům zněla jako „bar bar bar“, blábol. Pokud to, čemu se říká kultura – míní Adorno nejspíš –, vydalo takový plod, jakým byl holocaust, může být literatura nadále jen barbarským skřekem, neartikulovanou řečí trýzněné duše. Bestsellery o Osvětimi sice na jednu stranu podle svých autorů uchovávají historickou paměť, na druhou však nevýslovnou hrůzu, kterou právě nemáme zapomenout, překrývají umně sestavenými slovy

a tím ji činí snesitelnou. Čte se o ní jedním bar bar bar dechem.

Na konci dubna se v Praze konalo povodové setkání s brazilským spisovatelem Bernardem Kucinským, jehož román *K* s podtitulem *Příběh jednoho hledání* u nás vyšel předloni. Kucinski, povoláním novinář a univerzitní profesor, se v něm už jako důchodce vypisuje z traumatu, které v jeho rodině zanechalo zmizení jeho sestry s manželem v době brazilské vojenské diktatury. Otec, tak jako Kucinski původem polský Žid, v románu hledá zmizelou dceru a vyčítá si, že místo aby vnímal okolní svět a dokázal včas rozpoznat nebezpečí, v němž se dívka ocitla, věnoval veškerou pozornost „přátelům, spisovatelům písčím v jidiš – mrtvým jazyce, jímž mluví už jen hrstka starců“.

Dnešní Buči a Mariupoly nám znovu zblízka kladou otázku, co to je literatura a jak s jejím potenciálem nakládáme. Co z toho, co píšeme a vyučujeme, prohlubuje naše lidství a činí nás citlivějšími k druhým lidem a jiným kulturám,

a co naopak jen naplňuje požadavky neosobního systému a jako takové není ve skutečnosti kulturou, nýbrž barbarstvím? A nejsme to nakonec my „kultivovaní“, o nichž mluví obraz, který se opakovaně objevuje v dílech George Steinera: lidé zahledění do vlastních a cizích písmen natolik, že přeslechnou či oslyší křik bolesti v reálném světě?

Když na dvorku pozorují ukrajinské děti z Charkova či Kramatorsku, děším se toho, kolik z nich nikdy nezjistí, kde se uzavřel život jejich otce či starších bratrů. A z hlavy mi nejde Kucinského povídka *Poslední rozloučení*, v níž se devadesátiletý otec rozhodne, že má-li sám pokojně zemřít, musí vyprovodit do hrobu svého syna, jehož tělo se nikdy nenašlo. Do rakve nakonec uloží a pohřbí jeho oblek a boty.

To, co vidíme na televizních obrazovkách, bude bolet ještě za sedmdesát let. A dobrá literatura nám dovoluje si na tu bolest sáhnout.

Autorka je překladatelka.